4 Коментар до Конституції України. Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. ISBN-966-7024-06-7.
5 Газета «Голос татар».- 1917.-23 вересня.
6 Копиленко О. Л. Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації / Акад. прав. наук України, Інст. держави і права НАН України. К.: Таксон, 2001. С. 322-361.
7 Надинский П.Н. Очерки по історії Криму: В 2 ч. - Сімферополь, 1957.- Ч.П.- С.7-8.

Клещенко Наталія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України,

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ДИХОТОМІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ

Сучасний етап розвитку світового правопорядку характеризується масштабною кризою класичних інститутів безпеки, що змушує національні правові системи активно адаптуватись до безпрецедентних викликів. У цьому глобальному контексті правова система України має особливе значення, оскільки повинна одночасно реалізовувати два протилежних за своєю сутністю правових процесів. З одного боку, об'єктивна необхідність відсічі повномасштабній збройній агресії, що вимагає централізації державної влади, розширення повноважень військових адміністрацій та легітимного обмеження певного обсягу конституційних прав і свобод громадян. З іншого боку – стратегічний та законодавчо закріплений курс України на набуття членства в Європейському Союзі, що вимагає неухильного дотримання демократичних стандартів, посилення захисту прав людини та гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС.

У зазначеному контексті перед правовою системою стоїть низка викликів пов'язаних з трансформацією законодавства та правовим регулюванням, обмеженням прав і свобод людини, функціонуванням державних і правових інституцій, забезпеченням правосуддя та доступу до нього, загрозами для правосвідомості та правової культури тощо.

Так, починаючи з 2022 року в Україні спостерігається інтенсивна динаміка нормотворчої діяльності, спрямованої на адаптацію законодавства до потреб воєнного часу. Динамічний розвиток подій на полі бою, загальна мобілізація населення, поява значної кількості внутрішньо переміщених осіб, забруднення значної частини території країни вибухонебезпечними предметами, значне зубожіння населення та зростання нелегальної торгівлі зброєю і боєприпасами

зумовили необхідність відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки, ліквідації тяжких наслідків, нормалізації ситуації та відновлення правопорядку [1, с. 5]. Законодавчі зміни стосуються сфери оборони, мобілізації, національної безпеки, трудових відносин, кримінальної відповідальності, інформаційної безпеки, діяльності органів державної влади тощо. З одного боку, така оперативність правового реагування є об'єктивною необхідністю, з іншого – створює ризики нестабільності законодавства, колізійності норм та ускладнення правозастосовної практики. Окремим вектором трансформації національного законодавства виступають євроінтеграційні процеси, які зумовлюють необхідність не лише адаптації нормативно-правової бази до стандартів Європейського Союзу, а й прискореного реформування ключових сфер державного та правового регулювання. У цьому контексті особливого значення набуває виконання Україною умов для відкриття переговорних кластерів у межах процесу вступу до ЄС, що передбачає комплексне оновлення законодавства у сфері верховенства права, судової системи, антикорупційної політики, захисту прав людини, публічного управління, цифрової трансформації та економічного регулювання.

Збройна агресія проти України зумовила суттєву трансформацію, яка торкнулася і правового регулювання обмеження прав та свобод людини в умовах воєнного стану. З одного боку, безумовна цінність людини, а також необхідність підтримки її за складних обставин; з іншого боку, обмеження впливу громадян на стратегію і тактику вирішення збройного конфлікту, зокрема, шляхом унеможливлення прийняття суб'єктивних рішень або здійснення неефективних дій громадянами [2, с. 23]. У цьому контексті обмеження прав і свобод людини постають не як заперечення їх фундаментального значення, а як винятково правовий інструмент, застосування якого обумовлене легітимною метою, необхідністю та часовою визначеністю. Важливо, щоб держава діяла відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства, дотримуючись принципів законності, пропорційності й необхідності [3, с. 127], оскільки недотримання таких вимог або їх формальне застосування створює ризик трансформації виняткових заходів безпеки у практику необґрунтованого звуження правового статусу особи, надмірної концентрації владних повноважень та порушення балансу між публічними і приватними інтересами. Слід зазначити, що саме здатність правової системи забезпечити баланс між вимогами державної безпеки та захистом прав людини значною мірою визначає її стійкість, ефективність і відповідність демократичним стандартам в умовах сучасних викликів.

Одним із ключових аспектів для правової системи України є функціонування державних і правових інституцій. Так, поліція, СБУ та інші служби повинні виконувати численні завдання, зокрема підтримання громадського порядку, боротьбу з диверсійними групами, забезпечення евакуації населення та охорону критично важливих об'єктів, що вимагають значного ресурсного забезпечення, а обмеження в персоналі, технічному

оснащенні та матеріальних ресурсах створюють значні труднощі для виконання цих функцій у повному обсязі [4, с. 809]. Викликом постає не лише підтримання дієздатності державних і правоохоронних інституцій, але й їхня здатність адаптуватися до надзвичайних умов без втрати легітимності, правової визначеності та відповідності конституційним і міжнародно-правовим стандартам.

Забезпечення правосуддя та доступу до нього в умовах війни є одним із найскладніших практичних викликів для національної правової системи. Судова влада опинилась в ситуації, коли вона повинна одночасно вирішувати два протилежні завдання: адаптуватися до фізичних загроз війни (фізичне знищення або тимчасова окупація судів, нестача суддів) і при цьому забезпечувати фундаментальне право людини на справедливий суд з урахуванням усіх процесуальних гарантій. Погоджуємось з Л. Наливайко, що для подолання цих викликів необхідно розширити практику використання дистанційного судочинства, розвивати електронні сервіси, що дозволять подавати документи онлайн та отримувати правову допомогу. Також важливо забезпечити належний захист суддів і працівників судової системи, зокрема можливість тимчасової ротації кадрів та створення мобільних судових підрозділів у прифронтових та на деокупованих територіях [5, с. 72]. Крім того, варто наголосити на нерівності у доступі до правового захисту, яка посилюється під час війни. Вразливі групи населення – внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, цивільні в прифронтових регіонах мають обмежені можливості для реалізації своїх прав через відсутність адвокатів, брак ресурсів або складну логістику. У цьому контексті особливої уваги потребує переосмислення традиційних підходів до забезпечення доступу до правосуддя, які в умовах мирного часу ґрунтувалися на припущенні відносної територіальної та інституційної стабільності. Війна ж руйнує ці передумови, трансформуючи як просторові, так і функціональні параметри здійснення правосуддя. Як наслідок держава змушена адаптувати механізми правового захисту до нових реалій, де ключового значення набувають мобільність, гнучкість і технологічність правових інструментів.

Війна є викликом не тільки для функціонування законодавства та державних інституцій, а й для соціокультурного фундаменту правової системи – правосвідомості та правової культури громадян. Незважаючи на те, що війна стала каталізатором зростання правової активності громадян та підвищення рівня усвідомлення конституційних обов’язків, тривалість збройного конфлікту обумовила поступову зміну суспільного сприйняття відповідних правових вимог. Якщо на початку повномасштабного вторгнення обов’язок захисту держави сприймався переважно більшістю громадян як безумовний прояв громадянської відповідальності, то в подальшому в суспільстві почали проявлятися більш диференційовані підходи до оцінки змісту, форм і меж виконання такого обов’язку.

Таким чином, сучасна трансформація правової системи України являє собою комплексний, багатовекторний процес, у межах якого національне право

не лише адаптується до безпрецедентних безпекових викликів, а й стає співавтором новітніх глобальних юридичних стандартів. Ключовим у цьому процесі є дихотомія, що виявляється у необхідності одночасного вирішення протилежних за своєю суттю правових завдань: мобілізація державно-правового апарату задля відсічі збройній агресії та виконання необхідних умов задля набуття членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Бігун В.В., Дацюк Т.К., Присяжнюк І.І. Вплив війни на правову систему та реформи в Україні. *Академічні візії.* 2023. Вип. 24. С. 1-12. DOI:http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10033226 URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/655/594
2. Kantor N., Ivantsova Z., Darahan V., Velkov A., Andreiev D. Legal Regulation of Ensuring Human Rights in Ukraine During the Introduction of Martial Law: Constitutional, Administrativeand Theoretical Aspects. *JURNAL CITA HUKUM (Indonesian Law Journal).* 2024. Vol. 12. №. 1. P. 13-26. DOI:10.15408/jch.v12i1.38634
3. Куртов А.І., Іващенко С.М., Гашенко С.В. Особливості правового режиму воєнного стану в Україні. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 1 (13) С. 123-129. DOI https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-1-13-21 URL: https://policeyistika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeyistyka/article/view/246/219
4. Фоменко А.Є. Правозастосування в умовах воєнного стану: виклики для національної правової системи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 1. С. 807-812. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.134 URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/136.pdf
5. Наливайко Л. Правова держава в умовах війни: виклики та перспективи забезпечення верховенства права. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025). Частина І. С. 70–73.